

NAZAR ESHONQULNING “URUSH ODAMLARI” ASARIDA URUSH TASVIRI

Berdiyeva Sabina Zayniddin qizi

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek
tili va adabiyoti universiteti 4-bosqich talabasi

E-mail: sabinabonu1008@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada bugungi kun adabiyotining ilg‘or adiblaridan biri bo‘lmish Nazar Eshonqulning “Urush odamlari” qissasi tahlilga tortilgan. Qissada Boyxun tilidan keltirilgan rivoyat ilmiy-nazariy, badiiy jihatdan atroflicha yoritilgan. Asardagi urush tasviri boshqa urush haqida yozilgan asarlar bilan qiyoslab o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: kompozitsiya, kiritma voqea, syujet, qissa, personaj, badiiy detal.

ABSTRACT

In this article, the story “Urush odamlari” by Nazar Eshankul, one of the leading writers of today’s literature, is analyzed. In the short story, the narration from the Bayhun language is comprehensively covered from the scientific-theoretical and artistic point of view. The image of the war in the work is compared with the works written about other wars.

Keywords: composition, introductory event, plot, story, character, literary detail.

Inson tafakkurining yangilanishida, uning ongiga ma’lum bir g‘oyani singdirishda hech qaysi soha adabiyotchalik imkoniyatga ega emas. Ijodkorning “Shamolni tutib bo‘lmaydi”, “Maymun yetaklagan odam”, “Xayol tuzog‘i”, “Tobut”, “To‘zon”, “Og‘riq lazzati” kabi hikoyalarini har jihatdan ilmiy-estetik tahlil va tadqiq qilish, ular orqali o‘zbek hikoyachiligida g‘arb modern adabiyotiga xos xususiyatlarning shakllanishi va o‘ziga munosib o‘rin egallash jarayonini o‘rganish mumkin. Nazar eshonqul hikoya janrida o‘zini sinab ko‘rganidan so‘ng qissa yozishga ham qo‘l urgan va hozirgi o‘zbek adabiy jarayoniga ulkan o‘zgarish sodir etdi. Qissa janri hikoyaga nisbatan badiiy fikr harakati uchun keng imkon beradi. Ana shu imkoniyatdan foydalangan yozuvchilar inson fojiasining yangicha badiiy talqinini yaratishga erishmoqdalar. Qissa epik tur janrlari orasida imkoniyatlari hikoyaga qaraganda kengligi, shaklining rang-barangligi, mazmunining ko‘lamdorligi bilan ham ajralib turadi. Mana shu xususiyatlariga ko‘ra bu janrni ummonga qiyoslash mumkin. Badiiyat olami esa kashfiyotlar manbaidir. Xususan, mustaqillik davrida ko‘plab ijodkorlar

qissachilik janrida barakali ijod qilmoqdalar. Sh.Bo'taev, M.Boboev, X.Do'stmuhammad, N.Norqobilov, Sh.Hamro, N.Eshonqul yaratgan asarlar kitobxonlar e'tiborini jalb qilmoqda. Chunki, bugungi adabiyot - alohida, ayni chog'da turli-tuman shaxslarning tuyg'ulari, qiyofalari aks etgan adabiyot sifatida qad rostlagan. Zamondoshimizning o'zi - alohida, betakror va yaratuvchi inson. Shu ma'noda, zamondoshimizni o'z shaxsiyatining elchisi, deyish mumkin. Yozuvchilar ijtimoiy hayot muammolari yoki ma'naviy-axloqiy yo maishiy hayotga oid muammolarni ko'tarib, ularning inson hayotiga, ruhiyatiga ta'sirini badiiy tadqiq etishdan ko'ra odamlar qismatining fojeiy nuqtalarini tadqiq qilishga, adabiyotning asosiy predmeti insonni o'rganishga bor imkoniyatlarini safarbar etishmoqda va o'ziga xos badiiy kashfiyotlar yaratmoqdalar. Shunday ijodkorlardan biri Nazar Eshonquldir. Nazar Eshonqul bugungi milliy zamonaviy adabiyotimizda o'ziga xos ijodkor sifatida allaqachon keng jamoatchilikka tanilib ulgurgan. Uning asarlarida uslubning o'ziga xosligi, ifodaning qabariqligi, yangicha yechimlar, asarning inson ruhiy dunyosiga, uning ichki sezimlariga kuchli ta'sir ko'rsatishi yaqqol namoyon bo'ladi. Shunday asarlardan biri yozuvchining "Urush odamlari" qissasidir.

Urush. U qoldirgan asoratlari haqida ko'p asarlar, kitoblar yozilgan. Ma'lumki, ko'pchilik yozuvchilar o'z asarlarida urush mavzusini to'laqonli tasvirlashga, insoniyat uchun baxtsizlik olib kelgani va uning oqibatlarini yoritishga harakat qiladilar. Mualliflar nafaqat urush maydonlarida to'kilgan qon va urush fojialarini tasvirlaydilar, bundan tashqari, ular asarlarining ichki mazmuniga ishonch, e'tiqod, or-nomus, vijdon va insoniylik kabi xislatlarni joylaydilar.

Iste'dodli yozuvchi, hozirgi o'zbek adabiyotining ilg'or ijodkori Nazar Eshonqul o'zbek nasriga, ayniqsa, hikoyachiligiga yangi ovoz, yangi ruh olib kirgan va mana shu janrni Sharq va G'arb adabiyoti an'analari bilan uyg'unlashtirayotgan adiblardan biridir. Yozuvchining ilk asari- "Urush odamlari" qissasidir. Dastlabki ijod namunasi bo'lishiga qaramay, ulug'vor badiiy g'oyani o'zida mujassam etgan. Urushning bor dahshati aks ettirilgan ushbu qissani o'qir ekanmiz, urush yillaridagi insonlarning fe'l-atvori, ularning boshidan o'tkazgan qiyinchiliklari-yu ko'rguliklari bilan tanishamiz. Urushdan avval o'zining polvonligi bilan namoyon bo'ladigan Normat polvonning urushdan keyingi ahvoli yoki o'sha davr odamlarining urushdan qaytganlarining nogiron, mayib-majruh kelganiga ko'nikib qolganini ko'rishimizning o'zi hayratlanarlidir. Ko'pgina qahramonlar urushga bormagan bo'lsa-da, uning qiyinchiliklarini his qilganlar, front orti mehnatlarida toblanganlar, urush bo'layotgan hudulardan uzoqda bo'lsa-da uning zahmatlarini totganlar. Bu asarda ba'zi bir mansab egalarning fursatdan foydalanib, o'z manfaatlarini, xohish-istaklari, shahvoniy nafslarini qondirish uchun xalqning ojizalarini nochor ahvollaridan foydalanish kabi

qabihliklari va uning oqibatlarini ochib berilgan. Urush insonlar taqdirida o'zining qora soyasi bilan namoyon bo'lishi ifoda etilgan.

Nazar Eshonqul ushbu qissasida urush, uning davr va insonlar hayotiga qanchalik ulkan muammolar olib kelganligini birgina kichkina Tersota qishlog'i va unda yashovchi obrazlar orqali ochib berishga, o'sha davrdagi insonlarning qalbida, ruhiyatida ro'y bergan o'zgarishlarni, urush fojiasini mahorat bilan chizish bilan birgalikda urushsiz, tinch zamonlarni qo'msash, tinchlik degan buyuk ne'matni qadriga yetishimizni aks ettirishga harakat qilgan. Adib asar ichida bir rivoyat keltiradi:

“Shunda o'sha davrlardagi urug' oqsoqoli Boyxun(balki Boysundir) endi bu joylarga yashab bo'lmasligini va qon to'kilgan yer endi hosil bermay qo'rganini, suv ham, oftob ham ulardan yuz o'girganini, endi bu yerlardan urushsiz yurt izlab ketish kerakligini aytibdi. Uning gapini hamma ma'qullabdi. Urug' turli tomonga: urushsiz yurt axtarib tarqalib ketibdi.

Boyxun boshchiligidagi o'troqlar esa quyoshga, muqaddas olovga tomon yo'l olibdi. Ular quyosh tomonga urushsiz yurt bor, deb o'ylab, tobora tikroqqa ko'tarilibdi. Biroq ular qayerga borsa, urush izlaridan quvlab yetar, ularning hayotiga xavf solar, qonlariga tobora singib borar ekan. Oxiri shu Katta suv atrofiga kelib o'rnatilib qolishibdi. Bu davrda Boyxun juda qarib, o'lim to'shagida yotar ekan. U: “ Agar urushsiz yurtni topmasalaring, unda aka ukaga, do'st do'stga, xotin erga, odamlar bir-biriga xiyonat qiladigan, bir-birini aldaydigan bo'lib qoladilar. Qayerda qon oqsa, o'sha yerda xiyonat ko'p sodir bo'ladi, baxt u yerdan yuz o'giradi, odamlar yashash ilmini emas, bir-birini o'ldirish ilmini o'rganib boshlaydilar, suv o'rniga qon ichadigan mahluqqa aylanadilar. Urush – yer yuzidagi hamma ezgu narsani quritadi, sizlarni yer yuzidan supurib tashlaydi. Sizlar hammalaring johil va adashgan urush odamlariga aylanib qolasizlar. Shu sababli sizlar urushsiz yurtni topinglar, urushni oralaringdan haydanglar, totuv yashashga o'rganinglar. Bilinglarki, odamizotning otasi bitta: onasi bitta- hamma bir-biriga jigar, kimki urushga qarshi bo'lsa: ular sizlarning jigarlaringiz- urushsiz yurt axtarib ketgan qo'ng'iroqlar. Ularni qo'llanglar. Agar urushsiz yurt topsalaring, boshqalarni ham olib kelinglar...” deb jon beribdi. Shundan beri qancha zamonlar o'tibdi, qancha suvlar oqib ketibdi, lekin odamlar urushsiz yurtni topisha olmabdi. U hech qayerda yo'q ekan. Boshqa urug'doshlari ham topolmagan shekilli, ulardan darak bo'lmabdi. Qo'ng'iroqlar urushning qonli girdobida hamon yashab kelishar, urush ularni asta-sekin yer yuzidan supurib tashlayotgan ekan”

Adabiy asardagi asosiy voqealar tizmasiga bevosita aloqador bo'lmagan, lekin muayyan maqsadga buysundirilgan epizodlar kiritma voqealar deb ataladi. Ular ko'pincha asarga mazmun chuqurlashtirish xarakterlar rivojini dalillash va ifodalanayotgan g'oya kitobxonga aniqroq yetib borishini ta'minlash maqsadida kiritiladi.[1;65] Ushbu rivoyat asarning muayyan syujet tarmog'iga emas, balki butun

kompozitsion qurilishiga, uning g'oyaviy-estetik yo'nalishiga aloqadordir. Muallifning badiiy niyati rivoyatdan kelib chiqqan xulosada namoyon bo'lgan. Rivoyatda muallif pozitsiyasi, uning g'oyaviy-estetik qarashlari o'ziga xos didaktik formada mujassamlashgan. Rivoyatning asar voqealari bilan uyg'unlashib bir butunlikni hosil qilishi ham asarga o'zgacha ruh bag'ishlagan.

Adib rivoyat tasviri orqali urushni qoralaydi. Insoniyatga xos illatlar: isyonkorlik, johillik, xiyonatkorlik, aldoqchilik kabilar urush tufayli kjelib chiqishini bayon etadi. Urush shunday narsaki, insonni yo'ldan adashtirib, johil kimsaga aylantirib qo'yishi haqida Boyxun tilidan hikoya qilinadi. Urug' ahli urushsiz yurt topolmasligi va hamma joyda urush borligi achinarli holat. Urush bor joyda esa johillik, xiyonat bor. Bu rivoyat qissa mazmuniga mos, qissada ham urush tufayli xiyonat, xiyonat sababli qotillik bo'lib qon to'kiladi. Rivoyat ham qissa kabi urushni qoralaydi. Ajdodlarimiz qadim-qadimdan tinchlik ne'matini xohlashgan, urushni qoralashgan va tinchlikning qadriga yetishgan, biroq urushlar yer yuzida hali hanuz davom etmoqda, urushsiz yurt go'yoki bir afsonaviy manzil bo'lib qolgan. Urushning oqibatlarini, insoniyat boshiga kulfatlar keltirishi ochib berilgan ushbu rivoyatda asarning umumiy mazmuni o'z aksini topgan. Bu rivoyat o'z mazmuni va mantiqiy xulosalari bilan syujetning ma'lum qismini tashkil etib, asarning kompozitsiya bo'lagi sifatida voqealarning rivojlanishi va yozuvchi g'oyasining ravshan, ta'sirli ifodalanishini ta'minlaydi. Bu rivoyat asarga shunchaki kiritilgan emas, balki zamirida shu kunning muhim hayotiy muammolari yotadi. Ularda yozuvchining ijodiy izlanishlarining samarasi bo'lgan falsafiy yechim va xulosalari ham bor.

Ushbu keltirilgan rivoyatdagi : "...urushni oralaringizdan haydanglar, totuv yashashga o'rganinglar" Boyxun tilidan aytilgan ushbu vasiyat butun bashariyatga qaratilgan vasiyat va nasihatdir deyish mumkin. Yozuvchi ushbu asarda berilgan rivoyat orqali asarning mazmuniga tinchlikning qadriga yetish, urush qilmaslik, tinch-totuv yashash, insonlar bir-biriga mehr-oqibatli bo'lishi, xiyonat va aldoqchilik qilmasligi, behuda qon to'kmaslik, johilikka qo'l urmaslik kabi yuksak g'oyalarni jamlaydi.

Tinchlik so'zi arab tilida "salami", "islom" ma'nolarini o'z ichiga oladi. Dinimiz nomi ham tinchlik demakdir. Islom dini insonlar bir-birlari bilan tinch-totuv yashashga undaydi. Alloh taolo bandalarini o'zaro ittifoqlikda, ahillikda tinchlikda-omonlikda yashashga da'vat etib:

"Agar mo'minlardan ikki toifa o'zaro urushib qolsalar, darhol ular o'rtasini isloh etingiz!"(Hujurot surasi, 9-oyat)

Hadisi sharifda : " Kishi ertalab uyqudan uyg'onib tursa, uning oilasi tinch, tani sog', uyida yegulik ozuqasi barqaror bo'lsa, ne'matlarning barchasiga muyassar bo'libdi", deb marhamat qilinadi. Haqiqatan, inson uchun tinchlik-osoysishtalikdan

yaxshiroq ne'mat yo'q. Oila, yurt notinch bo'lsa, to'y-tomosha, shodlik-xurramlik, xullas, hayotning hech bir ne'mati tatimaydi. Urush- janjal sabab mehr-oqibat, insoniylik unutiladi, ezgu maqsadlar amalga oshmay qoladi.

“Urush! Noming o'chsin jahonda

Hamon bitmas sen solgan alam...” deydi taniqli shoiramiz Zulfiya. Haqiqatan ham urush besh yil davom etgan bo'lsa-da, tugagandan so'ng ham yana bir qancha yillar davomida uning asoratlari qolib ketdi.

Muxtasar qilib aytadigan bo'lsak, Nazar Eshonqul “Urush odamlari” qissasini yozishdan ko'zlagan maqsadi urush va uning oqibatlarini bayon qilish bilan birgalikda, undan ham yuksakroq g'oya ya'ni tinchlikni qo'msash, tinchlikning qadriga yetish turadi. Urushsiz yurtni izlash haqidagi rivoyatni adib asarga mahorat bilan kiritganki, asar g'oyasini mufassil ochib bergan. Ushbu rivoyat yozuvchi maqsadining ko'zgusidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. D, Quronov. Adabiyotshunoslikka kirish. - Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004
2. Hamrayev, K. Hikoya kompozitsiyasi. - Toshkent: Nurafshon business, 2020.
3. Hotamov, N., Sarimsoqov, B. Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati. - Toshkent.: O'qituvchi, 1979.
4. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Tafsiri Hilol. - Toshkent: Hilol-nashr, 2022
5. <https://n.ziyouz.com>
6. N.Eshonqul. Urush odamlari- “Sharq” nashriyoti, 2008